

Bd. 28 (1933), p. 329-337, doch vermoedelijk is dit onjuist en behoort ze tot de soort *stipellata* KTZE. Deze puzzle zal echter mettertijd wel opgelost worden door het Herbarium te Buitenzorg. De allerjongste bladeren van de bewuste varen (overeenkomende met de figuren 2 en 3 van de hierboven aangehaalde publicatie van TROLL) voelen ook iet of wat glibberig aan en indien men een microscopisch preparaat maakt, krijgt men inderdaad een massa slijmharen te zien, maar het haalt alles niet bij wat *Dryopteris callosa* op dit gebied vertoont.

Ten slotte zou ik eigenlijk ook iets over de beteekenis van die bedekking met slijm bij *Brasenia* en *Dryopteris* moeten zeggen, maar dit onderwerp reserveer ik liever voor een latere gelegenheid.

Medan, December 1936.

J. C. VAN DER MEER MOHR.

BOTANISCHE AANTEKENINGEN VAN DE KLEINE SOENDA EILANDEN

(III)

Bali zooals een tourist het niet ziet

Jammer genoeg is hier jaren geleden een concessie uitgegeven, die echter ten doode was opgeschreven, toen bleek, dat op het geheele schiereiland ook bij diep boren geen zoet water te vinden was! Voor de koelies moest het water uit Banjoewangi worden aangevoerd. Toch heeft men het nog een tijd vol gehouden; in elk geval is er een groote oppervlakte opengekapt, die nu hopeloos met *Lantana* en *Mimosa invisa* is volgegroeid tot een ondoordringbare wildernis. Verder staan er een paar complexjes afstervende klappers, wat leege mandoerwoningen en een administrateurshuis, nu bewoond door een Chinees, want het land is tegenwoordig van een Chineesche firma, die met houtskool- en kalkbranden het bestaan nog een beetje rekt.

Maar voordat wij ons door deze troosteloze cultuurrommel heen worstelen, is er gelukkig aan het strand, waar wij landen, een boel moois te zien. Prachtig staan hier de fantastische kronkelstammen van *Pemphis* in het witte zand, spiegelend in het kristalheldere kabbelende water van deze stille bocht. Iets meer landinwaarts groeien op een smalle duinwal verschillende echte kuststruiken: *Premna integrifolia*, de witte vlinderbloem *Desmodium umbellatum*, de zeer welriekende groote witte bloem van *Guettarda speciosa* en vrij ver naar binnen de boom met de knie-ademwortels en de groote vruchtpijlen *Bruguiera gymnorrhiza*. Op het zand kruipt het prachtige zonneroosje *Tribulus cistoides*. Ongetwijfeld hebt U dat ook op Gilimanoek gezien, maar daar is het aangeplant om het stuivende zand wat vast te houden. Oorspronkelijk kwam het er niet voor.

Veel op fingerhoedskruid lijkt *Josephinia imperatricis*, ook een echte strandwalplant.

Het is hier prettig wandelen langs het helderwitte strand, en tusschen de grijze blaadjes van *Pemphis* door zie je de blauwe wateren van Straat Bali met de blinkend witte zeilen van vele kleine prauwtjes.

Maar zoo bereiken wij de kern van het schiereiland niet: de hooge kalkrug, van boven recht als de nok van een huis. Er helpt dus niets aan, of wij moeten

een weg zoeken over het verlaten emplacement en vervolgens door de *Lantana*- en *Mimosa*-wildernis. Dat kan een tijd ophouden. Maar eindelijk bereiken wij dan toch den rand van het bosch en dan gaat het vlug naar boven. Wij zijn nu in het gebied aangekomen van de reeds eerder genoemde sawoh ketjik, *Manilkara kauki*. Van Gilimanoek uit was aan de ronde, grijze kronen al duidelijk te zien, dat de voornaamste begroeiing van Prapatagoeng uit deze boomsoort bestaat.

Zoo'n complex sawoh-boomen doet heelemaal niet tropisch aan (fig. 8). De bodem is er schoon als in een Hollandsch eikenbosch en geen liaan of epiphyt is er te bekennen. Vanwege deze waardevolle en hoogst eigenaardige bosschen is het schiereiland Prapatagoeng als boschreserve aangewezen. Er is dus geen gevaar

Fig. 8. Zoo'n complex sawoh-boomen doet heelemaal niet tropisch aan.
foto v. d. schr.]

meer, dat het verder wordt vernield. En tevens is het de bedoeling hier alle jacht te verbieden, zoodat het wild hier een veilige schuilplaats kan vinden. Daarvoor is dit terrein zeer geschikt.

Wij passeeren nu grillig gevormde kalkrotsen. In de spleten en holten is de bodem direct veel vochtiger, zoodat allerlei vochtminnende varentjes, *Selaginella* en de blauwbloemige *Didymocarpus coerulea* er groeien willen.

Dergelijke overhangende rotsen zijn een geliefkoosde schuilplaats voor herten en tijgers. Eens liep ik een rintis af, toen de mij vergezellende mantri een steen voor ons uitwierp, omdat de

vorige maal van onder een groot rotsblok, dat wij moesten passeeren, een tijger was weggesprongen. Helaas bleek hij dezen keer niet thuis te zijn!

Dit terrein blijft ongeveer zoo tot boven op den rug, van waar wij over de grijze bolle kronen van de sawoh-boschjes op zee zien.

Behalve sawoh groeien er natuurlijk verschillende andere houtsoorten, o.a. de vroeger genoemde *Mallotus moluccanus* en *Fagara rhetsa*, en vooral beneden veel walikoekoën. Verder verschillende *Capparis*-soorten en verscheidene andere doornstruiken. Verder is er een lastige, stekelige liaan, kêt-kêt genaamd.

Merkwaardig is ook de zg. apenladder (*Bauhinia*), een liaan, waarvan bij het ouder worden de platte stengels in het midden van elkaar loslaten, op korte verbindingstukjes na, zoodat een soort ladder gevormd wordt.

Alles en alles een merkwaardig brokje natuur, waarvan nu het voortbestaan als boschreserve verzekerd is. Eigenlijk is die heele Westpunt van Bali waard om beschermd te worden. Gilimanoek zou een prachtig punt zijn voor een biologisch station. Allerlei mooie studie-objecten heb je daar bij elkaar: zeetuinen, vloedbosschen, duinflora, savannen, watervogels, herten, kidangs en tijgers en iets meer

maar het Zuidoosten in het bosch, dat ik hierna nog even wil noemen: neushoornvogels, loetoengs en grijze apen.

Maar misschien komt het nog wel eens zoover! Gilimanoek zelf en alles wat zuidelijk daarvan ligt hoort echter voorloopig nog tot het particulier land Tjandikoesoema. Weliswaar wordt het eigendomsrecht door het Gouvernement betwist, maar dit is een zeer lange procedure, die naar ik meen al een vijftig jaar loopt!

Eenmaal teruggekeerd op Gilimanoek, volgen wij den autoweg langs de kust in Zuid-Oostelijke richting. Eerst gaat het door prachtige lontar-savannen met nu in den Oostmoesson zijdeachtig geel glanzende grassen (fig. 9). De Gilimanoekbaai is hier en daar ver naar binnen gedrongen en wij passeeren nog een paar smalle vloedbosch-uitloopers, waarin de zeldzame *Myrthacea Osbornia octodonta* voorkomt.

Langs de baai zelf is een groot gedeelte van de gewone vloedbosch-flora present: *Cerriops candolleana*, *Aegiceras floribunda*, *Rhizophora stylosa* en *Bruguiera caryophylloides*.

Oostelijk van den weg ligt in de wildernis de ruïne van een oud Hindoe-bouwwerk verborgen en er is daar ook een zoetwaterpoel, waarin veel moerasvogels moeten voorkomen.

Nog meer Zuidelijk houdt plotseling de lontar-savanne op, om plaats te maken voor een mooi oorspronkelijk kustwoud. Hier kon het vroeger vaak voorkomen, dat een tijger, een hert of kidang den weg vlak voor de auto overstak, maar door den bovengenoemden motorbootdienst Banjoewangi-Gilimanoek is het verkeer zóó toegenomen, dat dit nu een groote zeldzaamheid is. Maar het bosch is er niet minder mooi om! In bepaalde tijden van het jaar prijkt het in paarse en wijnroode tinten: dat is het jonge blad van *Cleistanthus sumatranus*.

Het is een soortenrijk bosch met verschillende Ebenaceae, Annonaceae, *Barringtonia*, ketapang, *Calophyllum*, bajoer, enz. Aan den rand van dit bosch had indertijd de toenmalige Belgische Kroonprins zijn tenten opgeslagen om te zoeken naar zeldzame vlinders en om te genieten van een ongerepte natuur. Het bosch komt hier tot het strand. De buitenste rand bestaat bijna uitsluitend uit njamploeng en een grootbladige ketapang. Maar hier en daar zijn de boomen over het strand gevallen, wel een bewijs, hoe hier de sterke stroomingen langzaam maar zeker het land aanvreten. Ik vond er zelfs een *Cassia fistula*, een *Pterospermum acerifolium* en een *Ficus*, die beslist meer landinwaarts hebben gestaan, maardoor het afspoelen van de kust nu op het strand terecht zijn gekomen.

Fig. 9. Lontar-vegetatie bij Gilimanoek, met zijdeachtig geel glanzende grassen.

[foto v. d. schr.]

Er is in dit bosch nog een merkwaardigheid, nl. het graf van een schipbreukeling, die na aan land te zijn gespoeld het hier blijkbaar zoo prettig vond, dat hij er wat klappers plantte en tot zijn dood is blijven wonen.

Nu is het de bedoeling, dat dit mooie stuk bosch, als eenmaal in de kwestie Tjandikoesoema ten gunste van het Gouvernement is beslist, als een waardig voorportaal van Bali behouden blijft, en dan zou het natuurlijk zeer verheugend zijn, indien het oostelijk gelegen woeste bergcomplex Kelatakan, de omgeving van de Gilimanoek-baai en Prapatagoeng als één natuur-reservaat voor het nageslacht bewaard bleef.

Ik mag het hopen!

Singaradja, November 1936.

C. N. A. DE VOOGD.

HOE IK HET NEST VAN DE GRIEL VERSTOORDE

Wanneer ik vogels ontmoet, die mij aan de Hollandsche avifauna doen denken en wier doen en laten van mijn prille jeugd af mijn volle belangstelling

hebben gehad, krijg ik steeds het gevoel alsof ik een ouden kennis terug zie.

Als de herfstmaanden de eerste steltlopers uit hun zomerkwartieren op Java brengen, en het getuut der tureluurs en ruiters door den stillen nacht klinkt; of als troepjes boerenzwaluwen zich op de telefoondraden buiten de stad verzamelen, en het geroep van de wulpen van het verre strand tot ons oor doordringt, dan dwalen onze gedachten terug naar die

foto v. d. schr.]

Fig. 1. Het ei van de griel: zonder eenige aanduiding van een eigenlijk nest.

goddelijke voorjaarsdagen in het Nederlandsche vlietland. Dan hooren wij de tuuten en de grutto's, dan zien we de kemphanen vechten op hun platgetreden kampplaatsen; de kieften buitelen door de heldere lentelucht en wij leggen ons oor te luisteren in het binnenduin, waar de lentezang der wulpen weerklinkt: geluiden en gewaarwordingen, die ons elk voorjaar weer opnieuw tot een festijn maakten.

Toen ik de Indische griel (*Esacus magnirostris scommophorus*) voor het eerst ontmoette, had ik dat gevoel ook. Het was tijdens een wandeling langs het smalle koraalstrand op een der kleine eilandjes in de Baai van Batavia, waar ik hem